

वर्ण-वंश द्वेष अमेरिकेच्या अध्यक्षापर्यंत

चन्द्रशेखर पुरन्दरे

अमेरिकन अध्यक्षपदी गेल्या वर्षी बराक हुसेन ओबामा निवडून आले. अमेरिकेच्या (आणि म्हणून जगाच्या) इतिहासातही ही महत्त्वाची घटना आहे कारण एक मिश्रवंशीय माणूस अमेरिकेसारख्या गोऱ्यांच्या प्रभुत्ववादावर चालणाऱ्या देशात सर्वोच्चपदी पोचणे हा चमत्कारच होता. (ओबामाचे वडील कृष्णवर्णीय तर आई गोरी होती.)

अमेरिकेत दक्षिणेतल्या राज्यांमध्ये वर्णद्वेष प्रखर आहे. आपल्याकडच्या 'नीच जात' लोकांसारखे कृष्णवर्णीय तेथे पिढ्यान्पिढ्या हीन मानले गेले आहेत. कृष्णवर्णीयांना गुलाम ठेवण्याची परंपरा मागच्या पिढीपर्यंत चालू होती. राष्ट्रीय मुख्य प्रवाहापासून ते बाहेर कसे राहतील हे कटाक्षाने पाहिले गेले. उत्पादनाची साधने, राहण्याच्या जागा, शिक्षण, आरोग्य, आचार-विचार स्वातंत्र्य हे नागरिकास समर्थ बनवणारे सगळेच घटक त्यांना पद्धतशीररीत्या नाकारण्यात आले. गोरा वर्ण हा इतर वर्णापेक्षा श्रेष्ठ आहे एवढे गृहीत त्यामागे होते. त्यामुळे ही निवडणूक महत्त्वाची होती.

ओबामा प्रतिस्पर्धी रिपब्लिकन पक्षाचा उमेदवार मॅक्केन याच्यापेक्षा जवळजवळ एक कोटी मताधिक्याने निवडून आला. त्याला आठ टक्के जास्त मते मिळाली. वरवर पाहता ही आघाडी मोठी वाटते पण मतदानाचा अभ्यास केला तर काही गोष्टी स्पष्ट होतात. एक म्हणजे पराभूत उमेदवार मॅक्केन याला साडे पंचेचाळीस टक्के मते मिळाली. ओबामाला सात कोटी मॅक्केनला सहा कोटी मते मिळाली. म्हणजे मॅक्केनला मिळालेला पाठिंबा दुर्लक्षण्यासारखा नाही.

अमेरिकेत सुमारे साडे तेरा टक्के कृष्णवर्णीय आहेत. हा नजरेत भरणारा व सर्वश्रुत अल्पसंख्यांक वर्ग. त्याखेरीज, स्पॅनिश वंशाचे लॅटिन अमेरिकन सुमारे पंधरा टक्के आहेत. हे आर्थिक स्थलांतरित आहेत. उपजीविकेसाठी ते आपले देश सोडून अमेरिकेला आलेले आहेत. ते प्रामुख्याने दक्षिण अमेरिका खंडातून मेक्सिको, चिली, इक्वेडोर, पेरू वगैरे देशातून अमेरिकेला येतात. हे स्थलांतर गेली कित्येक वर्षे चालू आहे. मूळचे अमेरिकेचे गोरे रहिवासी यांना 'बाहेरचे' व तुच्छ मानतात. कृष्णवर्णीयांप्रमाणेच हेही लोक जी कामे गोरे करणार नाहीत - सफाई, हमाली, बांधकाम क्षेत्रांत मजुरी वगैरे - ती कामे प्रामुख्याने करतात. त्यांची राहण्याची ठिकाणे, जीवनपद्धती मुख्य प्रवाहातील गोऱ्यांपेक्षा अलग असतात. हे लोकही गोरे असतात पण स्पॅनिश वंशीय. यांची (कृष्णवर्णीय व स्पॅनिशवंशीय) अमेरिकेच्या लोकसंख्येतील एकूण टक्केवारी सुमारे २९ टक्के आहे. ती आपल्याकडच्या अनुसूचित जाती व जमाती (आदिवासी) यांच्या एकत्रित टक्केपर्यंत जाते.

ओबामाला निवडून आणण्यात या दोन्ही गटांचे योगदान मोठे

होते. गेल्या चाळीस वर्षांत या निवडणुकीत अमेरिकेत सर्वात जास्त मतदान झाले. हे जास्तीचे मतदान प्रामुख्याने या दोन गटांनी केले. २००४ च्या निवडणुकीच्या तुलनेत ४३ लाख कृष्णवर्णीय आणि २७ लाख स्पॅनिश वंशाच्या जास्तीच्या लोकांनी या निवडणुकीत मतदान केले. हे मतदान बहुशः ओबामांच्या बाजूने होते. २००४ ला ८८ टक्के कृष्णवर्णीयांनी डेमोक्रेटिक पक्षाच्या उमेदवारासाठी मते दिली होती, या निवडणुकीत ९५ टक्केनी दिली. तेव्हा ५६ टक्के स्पॅनिश वंशीयांनी डेमोक्रेटिक पक्षाला मते दिली होती, तर या निवडणुकीत ६७ टक्केनी दिली. दुसऱ्या शब्दांत या निवडणुकीत जर स्पॅनिश-कृष्णवर्णीय अल्पसंख्याकांनी २००४ च्या निवडणुकीप्रमाणे मतदान केले असते, तर ओबामा निवडून येणे कठीण होते. फक्त गोऱ्यांच्या पाठिंब्यावर तो ही निवडणूक जिंकू शकला नसता.

या निवडणुकीत अमेरिकेचा राजकीय भूगोलही महत्त्वाचा ठरला.

ऐतिहासिक दृष्ट्या अमेरिकेच्या दक्षिणेकडील राज्यांमध्ये कृष्णवर्णीयांची गुलामगिरी दीर्घकाळ व अतिशय तीव्रतेने चालली त्यामानाने उत्तरेकडील राज्यांत हे प्रमाण कमी होते. गुलामगिरी कायद्याने गुन्हा ठरूनही या राज्यांतील वर्णद्वेष मिटला नाही. कृष्णवर्णीयांना अस्पृश्य म्हणून अगदी मागच्या पिढीपर्यंत वागवण्यात येत असे. हा द्वेष समाजात खोल मुरलेला आहे. त्याचे प्रतिबिंब निवडणुकीतही पडले. दक्षिणेतील एक-दोन सोडता बाकी सगळ्याच राज्यांनी रिपब्लिकन पक्षाच्या उमेदवाराला बहुमत दिले; तर उत्तरेकडे ओबामाला कृष्णवर्णीय लोक गुलाम म्हणून राहण्याच्याच लायकीचे असतात, ती अमेरिकन परंपरा आहे आणि म्हणून त्यांना तुच्छतेने वागवणे योग्यच आहे असे मानणारा मोठा गोरा वर्ग अजूनही अमेरिकेत आहे. हा वर्णाभिमान अगदी आपल्याकडच्या जातीय कत्तलीसारख्या मोठ्या प्रमाणावर हिंसक झाला नाही तरी नोकऱ्या, राहण्याच्या जागा यात प्राधान्य नाकारणे पोलिसांनी उगाच छळ करणे या स्वरूपात सतत प्रकट होत असतो.

ओबामाची निवडणूक या परंपरावादी मंडळींना त्यामुळे अतोनात झोंबली. परत, लोकशाही मार्गाने ही निवड झाल्याने आपली नाराजी व्यक्त करता येईना. त्यामुळे आता दोन प्रकारे त्याची प्रतिमा डागाळण्याचा प्रयत्न सुरू झाला आहे. एक म्हणजे त्याचा आदर्शवाद, दुसरा म्हणजे अध्यक्ष या पदाचेच अवमूल्यन.

ओबामा छुपा कम्युनिस्ट आहे, समाजवादी आहे आणि अमेरिका 'डावी'कडे वळवण्याचा त्याचा प्रयत्न आहे, हा अमेरिकेच्या शत्रूचा कट आहे असे आरोप सुरू झाले. येथे जरा पार्श्वभूमी लक्षात घेतली पाहिजे. अमेरिका हे कायमच भांडवलशाही राष्ट्र राहिलेले आहे. पश्चिम युरोपातील प्रगत राष्ट्रे भांडवलशाही असली तरी कल्याणकारी राष्ट्रे आहेत.

जागतिकीकरणाच्या सपाट्यात त्यांचे हे धोरण बऱ्यापैकी टिकून आहे. त्यामुळे आजवर तरी बाजारावर राज्यसंस्थेचे नियंत्रण आहे व समाजाच्या दुबळ्या घटकांना राज्यसंस्था वाऱ्यावर सोडत नाही. अमेरिकेत ती परिस्थिती नाही. राज्यसंस्थेने बाजाराच्या कामकाजात कमीत कमी हस्तक्षेप करावा हाच तेथील आदर्शवाद राहिलेला आहे. (त्याचे परिणाम प्रचंड भ्रष्टाचारी अर्थसंस्थांच्या पडझडीत नुकतेच दिसून आले, पण तो निराळा मुद्दा). दुसरे म्हणजे, रशियाशी असणाऱ्या आजवरच्या वैरामुळे कम्युनिझम हा शासकीय थरावरच नाही तर सामान्य माणसाच्या समजुतीनुसारही कायमच शत्रू राहिलेला आहे. कम्युनिझमचा अमेरिकेतला अर्थ म्हणजे शासकीय दडपशाही आणि त्याला पाठिंबा द्यायचा म्हटला तर व्यक्ती स्वातंत्र्यास नकार. त्यामुळे कोणत्याही डाव्या विचारसरणीला अमेरिकेत स्थान नसते. तेथील राजकारण परंपरावादी-भांडवलशाही व सहिष्णुता-मध्यममार्गी-भांडवलशाही या दोन प्रवाहांनुसार चालते. ओबामाचा डेमोक्रेटिक पक्ष सहिष्णु-मध्यममार्गी-भांडवलशाही तर तोपर्यंत अध्यक्ष असणाऱ्या जॉर्ज बुशच्या रिपब्लिकन पक्ष परंपरावादी-भांडवलशाही. थोडक्यात अमेरिकन संदर्भात एखाद्याला कम्युनिस्ट म्हणणे किंवा समाजवादी म्हणणे म्हणजे त्याचा आदर्शवाद अमेरिकेच्या शत्रूचा आदर्शवाद आहे असे म्हणणे आहे.

अमेरिकेतील उजव्या शक्ती अपप्रचारात वाकबगार आहेत. त्यांचे स्वतःचे किंवा त्यांना सहानुभूत असणारे रेडिओ, टीव्ही चॅनेल्स, वर्तमानपत्रेही आहेत. ती आता या मुद्द्यावर ओबामा विरोधी प्रचार करू लागली आहेत. 'केनियाला परत जा', 'ओबामा देशाला मागे नेत आहे', 'ओबामा अमेरिकन नाही' अशा घोषणा त्यांच्या निषेध सभात दिल्या जात आहेत.

राष्ट्राध्यक्षपदाचेच अवमूल्यन करण्याच्या प्रयत्नाचे उदाहरण म्हणून एक प्रसंग उद्धृत करतो. जो विल्सन नावाचा अमेरिकेच्या दक्षिणेतील साऊथ कॅरोलिना नावाच्या राज्यातील खासदार आहे. त्याने संसदेचे अधिवेशन चालू असताना ओबामाकडे बोट दाखवून 'तू खोटारडा माणूस आहेस' असा आरोप नुकताच केला. ही घटना सगळ्यांना अवाक् करणारी होती. आपल्याकडे कोट्यवधी रुपयांच्या बॅगा लोकसभेत उघडल्या गेल्या आहेत, खासदारांनी एकमेकांना शिव्यागाळी करणे, मारामान्या करणे, सभापतीच्या अंगावर धावून जाणे हे प्रकार झालेले आहेत, विधानसभामध्येही होत असतात. पश्चिमेतले संसदीय राजकारण निदान इतक्या रसातळाला आजवर गेलेले नाही. त्यामुळे हा प्रसंग धक्कादायक होता. या खासदाराला लोकसभेची माफी मागायला लावण्यात आली. त्याच्या वक्तव्यावर उलटसुलट चर्चा सध्या गाजते आहे.

जिमी कार्टर हे डेमोक्रेटिक पक्षाचे माजी राष्ट्राध्यक्ष त्यांनी हे वक्तव्य म्हणजे वर्णद्वेषाचे उदाहरण आहे असे सरळ जाहीर केले. त्यावर आणखीच गदारोळ माजला. कारण आपण वर्णद्वेषी आहोत हे कोणालाच उघडपणे मान्य करायचे नसते. म्हणून रिपब्लिकन

पक्षाने लगेच जिमी कार्टरच (उलट प्रकारचे, म्हणजे गोऱ्यांना तुच्छ मानणारे) वर्णद्वेषी आहेत असा आरोप केला. रिपब्लिकन पक्षाने दुसरा मुद्दा उपस्थित केला तो म्हणजे ओबामा-विरुद्धची कोणतीही टीका जर वर्णद्वेषाचे उदाहरण मानले जाणार असेल, तर लोकशाहीतले तात्त्विक वादच अशक्य होतील. आपल्याकडेचे उदाहरण तुलनेसाठी द्यायचे तर समजा मायावतीकडचा बेहिशेबी पैशाच्या मुद्द्यावरून किंवा स्वतःचे पुतळे उभारण्याच्या त्यांच्या हौसेवरून जर टीका केली तर ती टीका त्या दलित आहेत म्हणून करण्यात येते, असे म्हणण्यासारखे आहे. मग बेहिशेबी मालमत्तेचा मुद्दा बाजूला राहतो. स्वच्छ समाजकारणाच्या दृष्टीने ते श्रेयस्कर नसते.

या संदर्भात आणखी एक घटक लक्षात घ्यायला हवा. सामान्यतः जेव्हा असा प्रसंग उद्भवतो, तेव्हा ती विशिष्ट व्यक्ती वर्णद्वेषी आहे असा पवित्रा घेतला जातो. मग समाजाच्या खोलवर मुरलेल्या पूर्वग्रहांचा अभ्यास करण्याची किंवा त्यावर इलाज करण्याची जरूरी राहत नाही. पण प्रश्न व्यक्तिकेंद्रीत नसतो. प्रश्न समाजाच्या मानसिकतेत असतो. उदाहरणार्थ, खैरलांजीचे प्रकरण कार्यकर्त्यांनी लावून धरेपर्यंत व नंतरही, हा एका गावातील अंतर्गत वैमनस्याचा क्षुल्लक प्रकार आहे, असा शासनाचा सूर होता. प्रश्न अशा छोट्या चौकटीत बसवला की तो ज्या मोठ्या सामाजिक-आर्थिक संदर्भात उद्भवला त्या संदर्भाकडे दुर्लक्ष करणे सोपे जाते. मग प्रश्न फक्त संकुचित कायदेशीर पट्टीत मापला जातो आणि एकदा प्रश्न कायदा आणि सुव्यवस्थेचा मानला की उच्चवर्णीयांनाही आपण उच्चवर्णीय म्हणून या घटनेला अप्रत्यक्षरीत्या का होईना, पण जबाबदारी नाही असे वाटू लागते.

ओबामाविरुद्धचा हा वर्णद्वेष त्याच्या अध्यक्षपदाच्या काही महिन्यांतच इतका उफाळून येण्याचे निमित्त अमेरिकन आरोग्यसेवेबाबत तो नवीन धोरण आणू पाहत आहे, हे आहे. तो प्रश्न निराळ्याच पातळीवर व समाजाच्या दृष्टीने वर्णद्वेषाइतकाच किंबहुना जास्त जिव्हाळ्याचा आहे. अमेरिका हे जगातले एकच असे प्रगत राष्ट्र आहे जेथे नागरिकांच्या आरोग्याची जबाबदारी सरकार उचलत नाही. अमेरिका एकूण सरकारी उत्पन्नाच्या सोळा टक्के रक्कम दरवर्षी आरोग्यसेवेवर खर्च करते. इतर प्रगत देश त्याच्या निम्म्यानेही खर्च करत नाहीत. पण त्यांच्या नागरिकांना जन्मापासून मृत्यूपर्यंत बऱ्यापैकी समाधानकारक आरोग्यसेवा जवळजवळ मोफत मिळते. त्यासाठी काम करणाऱ्या प्रत्येक नागरिकाकडून सरकार दरमहा सरकारी विम्याचे हप्ते वसूल करते. हे हप्ते त्या व्यक्तीच्या उत्पन्नाच्या प्रमाणात असतात. म्हणजे जास्त पगारदार जास्त हप्ता देतो, कमी पगारदार कमी हप्ता देतो. जे बेरोजगार आहेत किंवा ज्येष्ठ नागरिक आहेत किंवा ज्यांना विम्याचा हप्ता देणे शक्य नाही त्यांच्या आरोग्यसेवेचा खर्च समाजाच्या वरच्या थरातून मिळणाऱ्या जास्तीच्या पैशातून व सरकारी तिजोरीतून चालतो. पण तुम्ही श्रीमंत असा किंवा गरीब

तुम्हाला त्याच चांगल्या दर्जाची आरोग्यसेवा सरकारी आरोग्य सेवेअंतर्गत मिळते.

वर म्हटल्याप्रमाणे अमेरिकेत भांडवलशाहीच सरकार चालवत असल्याने ज्यांना विमा उतरवणे शक्य असेल, म्हणजे ज्यांना विम्याचे हप्ते भरणे शक्य असेल, त्यांनाच परवडेल अशा खर्चाने आरोग्यसेवा मिळते. विमा कंपनी खासगी असतात. त्यामुळे तुमची नोकरी गेली आणि विम्याचे हप्ते तुम्ही भरू शकेनासे झालात आणि तुम्ही आजारी पडलात तर तुम्हाला आरोग्यसेवा मिळू शकत नाही. कित्येक लाख अमेरिकनांना आरोग्यविमा घेणेच परवडत नाही. एका अंदाजानुसार आरोग्यसेवा न मिळाल्याने १८,००० अमेरिकन दरवर्षी मरतात. दीर्घकालीन व्याधीग्रस्त, वेळेवर उपचार न मिळाल्याने आजार बळावणे हे निराळेच. प्रगत देशाच्या मानाने अठरा हजार ही संख्याही फार मोठी आहे आणि स्वतःला महासत्ता म्हणवणाऱ्या देशाला लाजिरवाणीही आहे. पण आहे तीच व्यवस्था चालू ठेवणे औषधकंपन्या, विमाकंपन्या यांच्या भांडवली फायद्याचे आहे. म्हणून या कंपनी रिपब्लिकन आणि डेमोक्रेटिक दोन्ही पक्षांना भरपूर देणग्या देतात. त्यांना धक्का लावण्याचा प्रयत्न गेल्या चाळीस वर्षांत कोणत्याही पक्षाचे सरकार आले तरी झालेला नाही.

ओबामाने आरोग्यसेवा प्रत्येक माणसांपर्यंत पोचेल असे धोरण जाहीर केले. त्यासाठी एक गुंतागुंतीचे विधेयक सध्या अमेरिकन संसदेपुढे आहे. या विधेयकाच्या सुरुवातीच्या आराखड्यात पश्चिमेतील इतर प्रगत राष्ट्रांप्रमाणे सरकार विम्याची जबाबदारी घेणार होते. ही जबाबदारी सरकारी कंपनी काढून घेता येऊ शकते पण भांडवलदारांचे हितसंबंध त्यामुळे धोक्यात आले असते म्हणून रिपब्लिकन पक्षाने ही समाजवादी दिशा आहे अशी टीका सुरु केली. शेवटी आताचा आराखडा ही कसरत आहे. त्यात खासगी कंपन्यांनाही धक्का लावायचा नाही, सरकारी तिजोरीवरही जास्तीचा बोजा आणायचा नाही पण आरोग्यसेवा मात्र प्रत्येक नागरिकाला उपलब्ध होईल हे पहायचे असा प्रयत्न आहे. म्हणजे, ओबामावर टीका व्हायची, तर तो श्रीमंतांना धक्का देऊ शकत नाही, या मुद्द्यावर व्हायला हवी होती. स्वस्तात जर विमा खासगी कंपनी देत नसतील, तर सरकारने ती जबाबदारी उचलावी या मूळ विधेयकातल्या तरतुदीविषयी आता ओबामाने संदिग्ध भूमिका घेतली आहे हा टीकेचा रोख हवा. बाजारप्रधान व्यवस्थेचे पुरस्कर्ते मानतात की परस्परांमधील स्पर्धेमुळे विमाकंपन्या आपोआपच अवाच्या सवा भाव लावणार नाहीत आणि ग्राहकाला म्हणजे नागरिकाला परवडेल असाच भाव लागेल. वस्तुतः आजवर असे झालेले नाही म्हणून तर इतर प्रगत देशांतील सरकारांनी आरोग्यसेवेत हस्तक्षेप केला आहे.

म्हणजे, ओबामाच्या धोरणावर आक्षेप घेण्यापेक्षा या संदर्भात त्याच्यावर तो खोटारडा माणूस आहे असा आरोप करणे हे वर्णद्वेषाचेही उदाहरण आहे आणि मूळ धोरणाची चर्चा न होऊ

देण्याच्या डावपेचाचाही भाग आहे. यामुळे प्रस्तावित धोरणाची गुणावगुणांवर चर्चा होत नाही. ओबामाचे काही समर्थक जरी या धोरणाविरुद्ध असले, तरी ते ती टीका करू शकत नाहीत कारण मग वर्णद्वेषाचा आरोप येतो. इंदिरा गांधींच्या कारकीर्दीत देवकांत बारूआ काँग्रेसचे अध्यक्ष असताना त्यांनी 'इंदिरा इज इंडिया' असे उद्गार काढले होते. इंदिरा गांधींवरची टीका हा देशद्रोहच असे सूचित केले होते. तोच प्रकार येथे घडत आहे.

तात्पर्य, वर्णद्वेष, वंशद्वेष भारतातच नव्हे तर इतरत्रही, अगदी अमेरिकेसारख्या विकसित देशातही किती प्रबळ आहे हे यावरून दिसून यावे. लोकशाही मार्गाने बहुमताने निवडून आलेल्या महासत्तेच्या अध्यक्षवावरही शिंतोडे उडवले जाऊ शकतात. जमातींमधल्या आकसाला सध्याच्या मार्गांनी (आरक्षण, धर्मांतर, मनोपरिवर्तन, सत्तांतर इत्यादी) उत्तर दिसत नाही.

चन्द्रशेखर पुरन्दरे

Email - artnondeco@yahoo.co.uk
Website - www.art-non-deco.com

